

AN - NABİGA AD - DUBYANĪ
HAYATI VE ESERİ HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

[Geçen sayıdan devam]

AHMED ATEŞ

d — Hire'de. Etrafında dönen entrikalar (583'ten sonra).

An-Nabîga, galiba Suriye'deki karışıklığı, Hire'deki kısmî de olsa asayişî görünce, her halde 583'ten sonra Hire'ye gitti¹. Onun asıl hayatı bu zamandan sonra başlıyormuş gibi, kaynaklarımızdaki rivayetler en çok, hatta münhasıran bu ve bundan sonraki devre âittir. Bununla beraber yine onun an-Nu'mân Abū Qābus ile, ilk defa, nasıl ve ne münasebetle görüştüğüne dâir elimizde hiçbir kayıt yoktur². Şu kadar var ki, muhtelif kayıtlardan onun an-Nu'mân yanında çok itibar kazandığını ve onun en mühim nedimelerinden biri olduğunu anlıyoruz³. Hakikaten itizâriyâtında cömertliğini bol bol methettiği an-Nu'mân⁴ her halde bu devirde de ona bir çok lûtuflarda bulunmuş olmalıdır.

¹ Derenbourg, s. 23—26'da an-Nabîga'nın zaten oraya gitmek istediğini, buranın bir edebî merkez hâline geldiğini yazıyorsa da, galiba bu fikir bir az mu-balâğalı olacaktır. Bizzat onun eserinde de, an-Nu'mân'ın yanında geçen zamanı müstesna, umûmiyetle an-Nabîga'nın hayatına bakılacak olursa, onu bir Hire şâiri değil, daha ziyade Gassân şâiri addetmek lâzımdır. Onun hayatını yazan men-balarımızda, yalnız Hire'ye ehemmiyet verilmesi, itizâriyâtı dolayısıyla, en çok an-Nu'mân ile meşgul olmalarından ileri gelmektedir. Derenbourg, galiba bu intiba ile hareket ettiğinden, an-Nabîga'yı mütemadiyen Hire sarayını düşünür göstermekten geri kalmamaktadır. Zaten, an-Nu'mân için yazılmış olan itizâriyât bir tarafa bırakılacak olursa, onun hükümdarları methetmek için yazdığı şiirlerin ekserisi Gassânlere âittir. Krş. Salîm al-Cindî s. 28 v. dd.; 'Omar ad Dasūqî, s. 132 v. dd.

² Derenbourg, s. 25, not 2'de Mas'ûdî'nin bir rivâyetini (III, 201 v. dd.) ilk mülakat olarak göstermek istiyorsa da, o fıkrada zikredilen şûr itizâriyâtandır. Binaenaleyh bu hadise hakikaten vuku bulmuş ise, bu an-Nabîga'nın ikinci gelişinden sonra olmak lâzımdır.

³ *Agānî*, IX 164; *Diwan* 129 a.

⁴ *Diwan* I, 32 — 36, 44 — 47.

Hammad ar-Raviya'nın bir rivâyetine inanmak lâzım gelirse, an-Nabiğa bu sırada, amcalarıyla an-Nu'man'ın yanına gelmiş olan Labid b. Rabi'a ile görüşmüş olmalıdır¹. O zaman Labid henüz çocuktur. An-Nabiğa ona kim olduğunu sordu, o da nesebini söyledi, bunun üzerine — «Senin gözlerin şâir gözlerine benziyor. Bize bir şiir okumaz mısın?» dedi. O da — «Peki amca, okuyayım» dedi. An-Nabiğa onun kendi şiirlerini okumasını istedi, Labid okuyunca, ellerile iki omuzuna vurarak, onu takdir etti ve çok yüksek bir şâir olacağını söyledi.

Teferruatı ve ne kadar devam ettiği anlaşılmayan bu müddet zarfında, an-Nabiğa'nın etrafında bir takım entrikalar dönmeğe başlıyor. Hükümdarla şâirimizin arasını bozmakla nihayet bulan bu entrikaların mâhiyet ve sebebi tamamiyle aydınlatılmış değildir ve en eski zamanlardanberi bu hususta muhtelif rivayetler nakledilmiş ve muhtelif fikirler ileri sürülmüştür ki, en mühimleri şunlardır:

Dîwan'da², al-Aşma'î ve Abu 'Ubayda'dan naklen rivâyet edildiğine göre, Quray'-oğulları an-Nabiğa'nın dilinden an-Nu'man aleyhine hicviyeler yazıyorlar ve bunları yayıyorlardı. Çünkü Murra b. Rabi'a b. Quray'ın, cevheri çok iyi olduğu için, *Dur-Rîqa* denilen bir kılıcı vardı. An-Nabiğa bunu kıskanıyordu. Bir gün an-Nu'man'a bundan bahsetmiş, o da kılıcı Murra'dan almıştı. Fakat buna kızan Murra, an-Nabiğa'ya bir fenalık yapmak için fırsat kollamağa başladı. Bir gün an-Nabiğa, an-Nu'man'ın yanına girmek isterken, zevcesi al-Mutacarrida'yi gördü. Ona bu ismi an-Nu'man vermişti. Çünkü bir gün onu çıplak görmüştü. Kadın an-Nabiğa'nın çok hoşuna gitti. O esnada örtüsünü de düşürdü. Al-Mutacarrida hicaptan yüzünü kolu ile örttü. An-Nabiğa bir şiirinde³ bundan bahsetti.

Bu rivâyet yine *Dîwan* şerhinde, daha ileride⁴ ikmal ediliyor: Çirkin ve ebreş olan an-Nu'man, zevcesi al-Mutacarrida'nın yanında idi. An-Nabiğa da ekseriya onun yanında bulunuyordu.

¹ *Ağâni*, XIV, 100 v. d.

² *Varak*, 17 a — b.

³ *Dîwan*, II; *Derenbourg*, 14.

⁴ Abū 'Ubayda, Abū 'Amr aş-Şaybânî ve İbn al-A'râbi'den naklen, *varak* 129 a — b.

O gün yanlarında al-Munaxxal al-Yaşkuri¹ vardı ki, güzel, yakışıklı ve şâirdi; al-Mutacarrida ile münasebette bulunmakla itham ederdi. Hatta al-Mutacarrida'nın an-Nu'mân'dan olan iki çocuğunun hakikatte bu adamdan olduğu söylenirdi. An-Nabiğa ise, halim ve iffetli bir adamdı ve al-Munaxxal mevkiini kıskanıyordu. O gün, an-Nu'man, «Ey Nâbiğa, şiirinde al-Mutacarrida'yi tavsif et» dedi. O da «Mayya öğullarından bu akşam mı, yoksa sabahleyin mi ayrılıyorsun?» diye başlayan kasidesini okudu. al-Munaxxal, şiiri duyunca, «Tadıp tecrübe etmemiş olan böyle bir şey söyleyemez» dedi. Bu söz Nu'mân'a çok tesir etti. Sonra yanına Banu Quray^c'dan bir zümre geldi ve an-Nabiğa'nın al-Mutacarrida'yi tavsif ettiğini ve şiirden onu zikrettiğini ona bildirdiler. an-Nu'man'ın 'İşâm b. Şahbar al-Carmi² adlı bir hâcibi vardı. Bu zât, an-Nabiğa'ya, — «Hükümdar sana çok kızmıştır, savuş git» dedi; o da kaçtı...

Kısa hatlarla hadise kahramanlarının seciyelerini tesbite çalışması ile tam bir halk romanı parçasını hatırlatan bu rivâyet, bu halile, karışık ve muhtelif unsurları ihtiva eder görünmektedir. Evvelâ kılıç hikâyesi, al-Mutacarrida'yi görmesi ve onun örtüsünün düşmesi, sonra an-Nu'mân'ın onun tasvirini istemesi, al-Munaxxal'in müdahalesi ve Banu Quray^c'in işe karışması v.s.

Elimizde bulunan bu en eski şeklinde de böylece muhtelif ve bir birle tam rabtası bulunmayan unsurları ihtiva eden bu rivâyet yavaş yavaş parçalanıyor, bir takım ayrılıklar olmakla beraber, iki hikâye haline geliyor ve an-Nu'mân'ın an-Nabiğa'ya kızması için hangisinin daha doğru olduğu bilinmeyen iki rivâyet şeklinde naklediliyor.

Birincisi şudur³: An Nu'man an-Nabiğa'dan, al-Mutacarrida'yi tasvir etmesini istedi, o da mâlûm kasideyi okudu ve ancak, *Diwan*'in tanınmış birçok rivâyetlerinde bulunmayan ve bundan dolayı mevsuk olmalarından, haklı olarak, şüphe edilmesi mümkün olan çok açık bir takım beyitlere⁴ gelince, zaten onu kıs-

¹ Bu şâir için bk. *Agâni*, XVIII, 152 — 156.

² Burada Şahbar yerine Şahir vardır; diğer menbâlarda müttefikan Şahbar olduğundan, bu şekil kabûl edildi.

³ İbn Qutuyba, *aş-Şi'r*, s. 76 — 77; *Camhara*, s. 28 — 29.

⁴ *Dîwân*, II, 33 — 34.

kanmakta olan, al-Munaxxal, — «Bunu ancak tecrübe etmiş birî söyleyebilir» dedi, bu da an-Nu'mân'a dokundu, an-Nâbiğa da kaçtı.

Aganî'de ise¹, bu rivâyet Abu 'Amr b. al-'A'â', 'Umar b. Şabba ve İbn Qutayba'ya istinâden aynen tekrar ediliyor. Bundan başka bu hikâyeye, yukarıda görüldüğü üzere, Abu 'Ubayda'dan naklen, şu şekilde anlatılıyor²: An Nu'mân'ın havassından olan an-Nâbiğa, al-Mutacarrida'yı çıplak, örtüsünü düşürmüş bir halde gördü. O an-Nâbiğa'dan yüzünü kolu ile gizledi; kolu şişman ve kalın olduğundan, hemen hemen yüzünü örttü. Bunun üzerine an-Nâbiğa mâlûm kasidesini yazıp, Murra b. Sa'd al Quray'î'ye okudu. O da bunu derhal an-Nu'mân'a ulaştırdı. Kızan hükümdar, an-Nâbiğa'yı öldürmeğe karar verdi. Fakat bu karar an-Nâbiğa'nın dostu 'İşam ona bildirdi; o da kaçtı. Bu ikinci şeklin ilk kısmının kasidede anlatılan şeyi bir sahneye koymaktan ibaret olduğu düşünülürse, bunun ilk şeklin bir az daha süslenmiş bir değişik şekli olduğunu kabûl etmekte hiç bir mahzur yoktur.

İkinci rivâyet ise³, daha karışık olmakla beraber şu esasa istinat eder: Murra b. Rabî'a b. Quray'î ile Qays b. Xufaf at-Tamimî, an-Nâbiğa'nın ağzından, an-Nu'mân aleyhine hicviyeler yazdılar. Birisinin bir beytinde, çok çirkin kelimeler ile tavsif edilen hükümdarın anne ve uşakları ile oynadığı söylenir. Diğer beyti şöyledir: «Korkak, cahil, kuyumcunun vârisini Allah takbib etsin, üstelik te ona lânet etsin» — Buna kuyumcunun vârisi demesinin sebebi, annesinin Fedekli bir kuyumcunun kızı olmasından ileri gelmiştir⁴ — . Bunun üzerine an-Nâbiğa kaçmıştır.

Al-Ağânî ise, Mu'ara b. Quray'î'nin bu şiiri uydurması için se-

¹ IX, 167.

² *Ağânî*, IX, 164 — 165.

³ Aynı râvilerden naklen, *Aganî*, IX, 165 — 166; İbn Qutayba, *as-Sîr*, s. 75 — 76.

⁴ Yukarıya bk. Derenburg, s. 29'da an-Nu'mân'ın bunu gizlemediğini, hatta Hassan'ın methiyelerinde ona İbn Salma diye hitap ettiğini kaydeder. Krş. Hirschfeld, *Diwan of Hassan b. Thabit* (GMS, XIII), II, 12 V, 5,7; VII, 9.

bep olarak yukarıda anlatılmış olan kılıç hikâyesini aynen naklediyor¹.

Muahhar menbâlar bunları aynen tekrar etmekle iktifa etmişlerdir. Derenbourg ise, daha ziyade bu rivâyetleri birbirini tamamlar mâhiyette görmekte, hicviyeleri ilk teşebbüs addetmekte, al Mutacarrida mes'elesini de ikinci ve muvaffak olmuş teşebbüs olarak göstermektedir². Halbuki an-Nābiğa'ya karşı bir kine veya garazı olduğu tasrih edilmiş olmayan al-Munaxxal'ın işe karışması, kolayca anlaşılıyor.

Daha sonra Mehmed Fehmi, bu mesele ile meşgul olurken, bu rivâyetin imkânsız olduğunu söylüyor³. Çünkü, ona göre, bu şiirde o, tavsif ettiği kızın ismini söylemiştir: «Ayrılık vakti yaklaştı, halbuki sen Mahbar'e veda etmedin»⁴. Binaenaleyh ona göre hakikî sebebi hicviyelerde aramak lâzımdır. O Gassanîlerin yanına kaçınca, tabîi olarak, onları methetmiş, an-Nu'mân da buna kızmıştı⁵.

Tahâ Husayn bu rivâyetleri abes bulur; onun şiirlerine istinaden, Gassanîlerin an-Nābiğa'ya hediyeler vererek, ona kendilerini medhettirmiş oldukları, an-Nu'mân'ın da buna kızmış olduğu kanaatindedir⁶.

Fakat bu, an-Nu'mân'ın an-Nābiğa'ya kızması için kâfi bir sebep olamaz. Zaten meselâ Hassan b. Tabit, İslâmdan evvel, bâzan 'Amr IV.'ün yanına, bâzan da an-Nu'mân'ın yanına gelip, onları methederdi⁷.

¹ İbn al-A'rabî'den naklen, Agāni, IX, 166; *Ma'âhid*, s. 152.

² s. 28 — 33.

³ *Tarih i edebiyat-ı arabîye*, s. 865 v. d.

⁴ *Dîwân*'da bu mısra şu şekildedir (II, 4): «Her ne kadar hayvanlarımız hazır değilse de, ayrılık vakti yaklaştı». Diğer rivâyetlerde (msl. 14,?) Mahbar yerine Mahdad vardır Mehmed Fehmi bâzı nüshalarda Mahbar olduğunu kendisinin de bu şekli kabûl ettiğini, çünkü Mahpâra'nin muarrebî olduğunu söyler. Halbuki hiç bir nüshada Mahbar rivâyeti yoktur. Belki o, 'İşam b. Şahbar ismindeki Şahbar ile karıştırmıştır. Her halde Mahdad da «Mâhdad» şeklinin muarrebî olabilir. Şârihlere göre bu, al-Mutacarrida'nin diğer bir adı imiş Bk. Derenbourg, bu beytin şerhi (s 29).

⁵ *Aynı eser* s. 559 — 560.

⁶ *Fi'l-adab al-câhili*, s. 333 — 334.

⁷ Bk. *Agāni*, XIV, 2 — 3,9 ve İbn Qutayba, *aş Şi'r*, s 75.

Böylece bizi her hangi bir sonuca ulaştırmayan rivâyetleri bir tarafa bırakıp, an-Nabiğa'nin itirazlarını gösteren şiirlere (*i'tidariyat*) bakılacak olursa¹, bunlarda şairin kendisini bilhassa iki ithama karşı müdafaa ettiği görülür. İlk itizârı olması muhtemel olan *Dîwân*, XXII'de şöyle der (beyt 12—16): «İşler tecrübeye bağlı olduğu halde, kulun hakkında sû-izanna düştünse, Dubyan-oğullarına adam gönder de sor, ve sormadan önce hakımda acele bir karar verme. Medh ve sena ettiğim Allah'a, hacıları İlal tepesine çıkarana yemin ederim ki, şükründen gafil olmadım... Bu nasıl olur ki, malımın en büyük kısmı senin lutfundandır. Eğer sağ elim sana hiyanet etseydi, onu sol elimden ayırdım».

Buradan anlaşılıyor ki, Nu'man şairimi hakkında her hangi bir sû-izanna düşmüştür. Diğer bir kasidesi (*Dîwân*, III) bu fikri daha çok tavzih eder gibidir (beyt 14 v. d): «Ey insanların en iyi ve mükemmeli, bana, beni ayıpladığını haber verdiler. Bu öyle bir haberdir ki, işitenin kulağını sağır ede — Onu ele geçireceğin! — demişsin; bu söz senin gibi bir adamdan gelirse, hakikaten korkunçtur. Halbuki hiç bir emanetine hiyanet etmemiş olan bir kulunu tehdit ediyorsun da, fena fikirler besleyip, zulmeden zâlim bir kulu bırakıyorsun... Ve bu öyle bir iştir ki, ben mecnun olsan da, kollarımı köstekler bağlasa, yine onu söyleyecek bir adam değilim. Bir yalancı gevşek dokunmuş bez gibi yalan bir söz getirdi ve halis ve doğru sana gelmedi... 'Avf oğlu Quray'ları kastediyorum, başkalarını değil! O köpek suratlılar ki, çekilip döğüşecek adamlar ararlar».

Diğer bir itirazında ise, şöyle diyor (*Dîwân*, VI, beyt 18 v. d): «Yemin edip, ruhunda hiç bir şüphe bırakmadım — Zâten bir insan için Allah'tan daha ileride gidecek bir yer yoktur — ki, eğer benden sana bir haber getirilmiş ise, muhakkak ki bu haberi getiren nâzevir çok hâim ve çok yalancıdır. Fakat ben öyle bir adam değilim ki, yer yüzünde içinde serbestçe gidip gelecek ve dolaşacak yerim vardır. Hükümdarlar ve halk kendilerine tesadüf ettiğim vâkit, malları husûsunda beni hakem yapar ve bana hürmet gösterirler. Senin bir takım insanlara karşı hareketin gibi

¹ Bu şiirler şunlardır: *Dîwân*, I, III, V, XXII, XXIV = Derenbourg 1, 2, 7, 8, 29.

ki, onlara lûtufluk ve iyilikte bulunduğunu görüyorum ve sen onları bu gibi hallerde¹ günah ve cürüm işlemiş addetmiyorsun».

Bütün bunlarda müşterek nokta an-Nu'mân'a, şairimiz aleyhinde neticeler tevhit eden bir takım sözlerin getirilmiş olmasıdır. Son parçanın son beyti onun bir başka hükümdarı medhetmiş olduğunu gösterir. Fakat bu medih nerede ve nasıl vuku bulmuştur, belli değildir. Maalesef meseleyi halledecek olan son beyte türlü türlü mâna vermek mümkündür ve verilmiştir. Metni

كفمك في قوم أراك اضطعتهم فلم ترهم في شكر ذلك اذنبوا

olan bu beyte al-Aşma'î şu mânayı veriyor: «Sen bir takım adamlara lûtuflarda ve ikramlarda buldun ve onlar da diğer hükümdarları bırakıp, yanına geldiler. Sen bunu bir cürüm addetmedin». «Buna benzer hallerde» sözü ile, diğerlerini bırakıp, sana gelmelerinde mânasını kastediyor (*Diwân*, 49 a). İbn Qutayba da (*aş-Şi'r*, s. 81) al-Aşma'î gibi anlamakta ve beyti şöyle izah etmektedir: «Başkasının yanında iken senin yanına geldiler. Sen onlara lûtuflarda buldun; onlardan ayrıldılar diye, onları mücrim addetmedin. Ben de onlar gibiyim, senin yanından başkasının yanına gittim, bana iyilik etti. Mademki onları mücrim görmüyorsun, o halde beni de mücrim addetme». Abū Hilal al-Askari de aynı fikirdedir (bk. *Diwân al-ma'ani*, I, 16).

Al-A'lam'e göre (bk. Derenbourg, s. 201) manâsı şudur: «Gassaniler kendilerini medh-ü senâ etmemi icap ettiren her şeyi yaptılar, nasıl ki sen ...» Aş Şulî ise (bk. *Axbar Abi Tammam*, s. 131), buna yakın olarak, şöyle anlıyor: «Senin yanında onları (Gassanileri) medhetmemi ayıplama, nasıl ki sen bir takım insanlara iyilik yapsan ve seni düşmanların yanında medhetseler, bu onlar için cürüm teşkil etmez²».

Fakat daha evvelki bir beyitte kendisinin «serbestçe dolaşacak bir yeri» olmasından bahsetmekle, her halde kendini çeviren dost ve hükümdarlar muhitini kastediyor ki, tabii bu Hire ve Gassan hükümdarları muhitidir. Binaenaleyh An-Nabiğa arada sırada bu hükümdarların yanına gidiyordu. O zamanki vaziyet düşünülmünce, bundan daha tabii bir şey olamaz. Çünkü şair bâzan Suk

¹ Nüsha farkı: «ve sen onları, buna şükretmelerinde (diğer nüsha farkı, onların seni meth etmelerinde) günahkâr ve mücrim addetmiyorsun.»

² Tâhâ Husayn, galiba bilhassa bu son fikirden mülhem olmuştur.

‘Ukaz’a¹, bâzan kabilesine, bâzan da medhettiği hükümdarların sarayına gidiyordu²». Belki bir defasında da Hîre’ye değil, bir müddet evvel ayrılmış olduğu Gassanîlere gitmişti. Daha evvel söylenmiş olduğu gibi, onun Gassanîlere gitmiş olması, hadd-i zâtında an-Nu‘mân’ın infialini mucip olacak bir şey değildir; fakat ‘Avf oğlu Quray’lar, an-Nabiğa’nın beytinden anlaşıldığı veçhile, belki sırf fitneci bir mizaca sahip olduklarından, bunu hiyanet şeklinde an-Nu‘man’a haber verdiler ve bilhassa onlardan bir yalancı, an-Nabiğa’nın delirse bile söyliyemeyeceği sözleri söylemiş gibi an-Nu‘mân’a anlattı ve galiba an-Nabiğa’nın hiyanet ettiğine an-Nu‘mân’ı inandırmağa muvaffak oldu. O da «Elbette onu ele geçireceğim» dedi. Bu sırada an-Nabiğa muhakkak ki, Hîre’de değildi ve çok muhtemel olarak kabilesi, *Dubyân*’lar, arasında bulunuyordu. Dostu, hacip ‘İşam b. Şahbar bunu an-Nabiğa’ya bildirdi. O da galiba, ilk itirazı olan *Diwân* XXII’yi³ yazdı.

İşte an-Nabiğa’nın şiirlerine bakarsak, hadiselerin bu suretle cereyan etmiş olduğunu kabûl etmek lâzımdır. O halde al-Mutacarrida, kılıç v.b. . . . hikâyeler nedir? Bunları Tâha Husayn gibi, abes addetmek doğru değildir ve bunlar hakikat olmamakla beraber, rivâyet olarak, gayet doğru olmak lâzımdır. Hükümdarın en çok sevdiği nedimini tehdit etmesi, Hîreliler arasında yayı-

¹ Onun ‘Ukâz’a muhtelif seferleri, edebî faaliyetinden bahsedilirken, anlatılacaktır.

² Hâssan b. Tâbit’in yaptığı gibi, an-Nabiğa’nın da, bir sene Gassanîlere, bir sene Hîre’ye gittiğini kabûl etmek, şâirlerin o zamanki halleri nazarı itibare alınınca, gayet tabii görünmektedir. Yalnız an-Nabiğa’nın bu seferleri galiba bir hadise şeklinde telâkki ediliyordu. Çünkü o yalnız kendi kabilesi değil, müttefikleri üzerinde de müessir olmakta ve onlara hareket tarzlarını öğretmekte idi.

³ Derenbourg, 29, ve bk. s 246. Gazabın asıl sebebinin al-Mutacarrida meselesi olduğunu kabûl eden Derenbourg da, an-Nu‘mân’ın karar vermesi ile bu hadisenin vuku bulması arasında bir fasıla gösterir. Halbuki bilhassa böyle halde hükümdarların derhal faaliyete geçtikleri ve en çok peşiman olabilecekleri mes’elerde bile anî kararlar verdikleri düşünülürse, böyle bir şey kabûl edilemez. Nasıl ki, sonraları al-Munaxxal, hakikaten al-Mutacarrida ile münasebeti sabit olur olmaz, hemen haps ve idam edilmişti. Bk. *Şarh al-Hamâsa*, II, 48; *Asani*, XVIII, 153. Bundan başka *Diwân*, III, 10 (Derenbourg, 2, 10)’da şöyle diyor: «Aramızda Râkis vadisi ve tepeler olduğu halde, Abû Qâbûs’na yersiz, mustahak olmadığı tehdidi gelip bana ulaştı».

İnce, ilk olarak hatırlarına, serbest hareketli al-Mutacarrida yüzünden bir hadisenin çıkmış olması geldi. Elde zâten, şâirin tesadüfen çıplak gördüğü, saraya mensup bir kadının tasvirini ihtiva eden bir kaside vardı (*Dîwân*, II). Bu kaside hakikaten an-Nu'mân tarafından istenilmiş olabilir. Çünkü çok defa tesadüf edildiği gibi, hükümdarlar meclislerinde çok açık saçık ve şehvetengiz kasideler okutulardı. Fakat an-Nâbiğa bu kasidede, yalnız bir seyirci gibidir ve bir vazife yapmakta olan insan hissinin vermektedir¹. Hattâ bir yerinde «Ben tatmadım ya, hükümdar ağzının suyunun hastalara şifa vereceğini söyledi» der. Bununla beraber bu kasidenin bir beytinde (*Dîwân*, II, 29; Derenbourg, 14, 13) vücudun vasfı olarak *al-mutacarrid* kelimesi bulunuyor. Binaenaleyh halk bunu al-Mutacarrida hakkında söylenmiş gibi telâkki etti ve etrafında ilk rivâyet dediğimiz hikâyeye teşekkül etti.

İkinci rivayete, yani an-Nâbiğa'nın an-Nu'mân aleyhine hiciviyeler yazmış olmasına gelince, bu daha muahhar bir zamanda, galiba râviyeler arasında meydana gelmiş olmalıdır. An-Nâbiğa, itizâriyatını yazdıktan sonra, Quray^c-oğullarının hükümdara, an-Nâbiğa'nın ağzından çıkmamış olan bir takım sözler getirmiş oldukları anlaşılınca, râviler ellerinde bulunan, belki de kailini bilmedikleri, iki hiciviyenin an-Nâbiğa tarafından söylenmiş olduğunu iddia ettiler. Kılıç hikâyesi de bununla çok alakadar olup, Quray^c-oğullarının kininin sebebini izah etmek için uydu-
rulmuş olmalıdır.

e) *Gassânlere ilticası*².

Bu hadiseyi takip eden seneler an-Nâbiğa'nın hayatının en heyecanlı ve en dolgun seneleridir. Artık saçları ağarmış³ olan şairimizi, dişlerinde öldürücü ve tedavi edilmez zehirler bulunan alacalı ince ok yılanları sokmuş gibidir⁴. Artık geceleri, *haras* dikenini ile karıştırılmış ve yükseltilmiş bir yatakta yatıyor gibidir⁵. Abu Qabus'un tehdidi üzerine kabilesi de ona ehemmiyet

¹ Abu'l-^cAja' al-Ma^carrî de bu kanâattedir, bk. *Risâlat al gufran*, nşr. Kâmil Kılânî. Kahire, ts, 41 v. dd.

² Krş. Salim al Cindî, s. 37 v. d.; 'Omar ad-Dasûqî, s. 140. v. dd.

³ III, 8

⁴ III, 11.

⁵ VI, 4

vermez oluyor, o insanlar arasında uyuz illetine tutulmuş ve katran sürülmüş¹ deve vaziyetine düşüyor.

Bu suretle kabilesi arasında tutunamayan şairimiz, aleyhinde donen rivayetlere, hiyanet ithamlarına rağmen, Gassanîlere, 'Amr IV.'ün yanına gitmeğe karar verdi. Bu kararını « Ey Umayma, bırak beni, yorucu endişelere, yıldızları yavaş yavaş yürüyen, güç halle tahammül ettiğim geceye »² kasidesile bildirdi ve galiba bu kasideyi yolda yazıp, ona gönderdi. Çünkü son beytinde « Bütün yolların benim için güçleştiği bir sırada, bu kasideyi bir karşılık düşünmeden Gassan'a takdim ettim »³ diyor.

Menbâlarımızda onun Gassanîler sarayında bu son ikametine dair ufak tefek kayıtlar vardır. Onlara göre⁴ o, 'Amr b. al-Harîrî al-Aşğar'ın ve kardeşi an-Nu'man b. al-Harîrî'nin yanında epey bir müddet kaldı ve onları medhetti. Bu sırada 'Amr IV.'ün yanında an-Nabiğa'dan başka 'Alqama b. 'Abada da vardı⁵. Bir gün Hassan b. Tabit, bir çok müşkilattan sonra, hükümdarın yanına girdi. Hükümdar onu kendi nesebinden bildiği için, an-Nabiğa ile 'Alqama'nın yanında mahçup olmasını istemedi ve — «Bu iki arslan seni parçala!» diyerek, şiir okutmadan ona câize vermeği teklif etti. Fakat o kabûl etmedi ve onları medhetti. Bu şiir 'Amr'ın çok hoşuna gitmiş ve ona bin dinar câize vermiştir. Rivayetin bundan sonraki kısmı, daha evvel anlatılmış olan bir başka rivayetle karıştırılmış görünüyor (bk. s. 26 v.d.). Çünkü 'Amr, an-Nabiğa'ya, — « Ey Ziyad kalk seci'li medhiyeyi oku » der ve o da okur. Bunun sonunda an-Nabiğa — « Bana kavmimin esirlerini ver ve buna mukabil şükürümü rehin al » der, 'Amr esirleri bırakır ki, bu sırada böyle bir şey bahis mevzuu değildi.

Aynı vak'a daha mufassal olarak Gassanîlerden, bilâhare islâmiyeti kabûl etmiş olan Cabla b. Ayham zamanında geçmiş gibi naklolunuyor⁶. Bu zamana âit an-Nabiğa'nın elimizde i'tizâ-

¹ VI, 23.

² IV, 1.

³ IV, 29.

⁴ İbn Qutayba, *aş Şi'r*, s. 77; *Ağani*, IX, 167.

⁵ *Ağani*, Abū 'Amr aş-Şaybânî'den naklen, XIV, 3 v.d.; *Xizāna*, II, 241 v.d. (Yeni basma IV, 297 v.d.), *Ağani*'den naklen.

⁶ *Ağani*; XIV, 2 v. d.; *Xizāna*, II, 241 (IV, 296 v. d).

riyâtından başka gayet az şiiri kalmıştır. Bunlardan bir tanesi, *Agâni*'nin rivâyetine göre, o zaman henüz çocuk olan an-Nu'cman, in methiyesidir¹. Fakat *Diwan*'a göre, bu şiir an-Nu'cman'ın hükümdarlığı zamanında söylenmiştir. Hükümdar onu yeni doğmuş bir çocuğun yanına götürmüş, bahis mevzuu şiir de bu münasebetle söylenmiştir.

Gassanîler sarayında bulunup onları medheden an-Nâbiğa kavmi yanında itibarını kaybetmiş görünüyorsa da, başkaları indinde yine halâ çok nüfuzlu bir şahsiyetti. Bir hadise bunu bize açıkca göstermektedir²: Banū Kalb'den an-Nu'mân b. Cabala b. Va'il b. al-Culâh, Dubyanî'lere karşı yaptığı bir savaşta, bunlardan bir çoklarını esir etmişti. Aralarında da al-Mutallam b. Ribah'in zevcesi olan an-Nâbiğa'nın kızı Aqrab de vardı. Onları memleketine getirince, onu gördü, yüzü hoşuna gitti; kim olduğunu sorup, an-Nabiğa'nın kızı olduğunu anlayınca, — «Bizim için babandan daha kıymetli kimse yoktur» diyerek, ona hediye ve adamlar verdi ve kabilesine gönderdi. Sonra da «an-Nabiğa bu kadarla râzı olmaz zannederim» diyerek onun kabilesinden olan bütün esirleri serbest bıraktı. Bunun üzerine an-Nâbiğa ona bir medhiye yazdı ki (*Diwan*, XXXI, Derenbourg, 27), bu devirden kalan ikinci şiir budur.

f — Hire'ye avdet.

Bunlara rağmen kavmi ve an-Nu'man'ın yanındaki vaziyeti Nâbiğa'nın canını sıkıyordu³. Bundan dolayı o, fırsat buldukça kendini iftiralarından temizlemeğe gayret etmiş ve «itizâriyât» diye meşhur olan hemen-hemen en güzel beş kasidesini yazmıştır⁴. Bu sırada an-Nu'mân b. al-Mundir de yaptığı haksızlığı anlamış gibi görünüyor. *Diwan*'daki bir parça ile İbn Qutayba'ya inanmak lâzım gelirse⁵, an-Nu'mân ona bir adam göndermiş, — «Kendi kavminde sığınacak bir yer bulabiliirdin. Halbuki sen ceddimi öldürmüş bir kavmin yanına gittin» demiş ve avdetini

¹ *Diwan*, XVII; *Agâni*, IX, 168; Mas'ûdi, *Muruc*, III, 221.

² *Diwan*, 102 b, XXXI'in başlangıcı; Derenbourg, 27.

³ Krş. Salîm al-Cindî, s. 41 v. d; 'Omar ad-Dasûqî, s. 150. v. dd.

⁴ Bir az evvele bk. s. 87, v. d. 5.

⁵ *Diwan*, 129 b; *aş-Şi'r*, s. 77.

istemıştır. Fakat bu rivâyet o kadar doğru olmasa gerektir. Çünkü bizzat Ibn Qutayba'nın bir az sonra anlatacağı avdet rivâyetleriyle kabili telif değildir. Bu hususta müteferrik birkaç rivâyet daha vardır ki, bunları ayrı ayrı gözden geçirmek lâzımdır.

1 — Hepsî Hassan b. Tabit'ten rivâyet edilmekle beraber, teferruatta birbirinden biraz farklı rivâyetler zümresi ki, bunun bilhassa an-Nabiğa ile alâkadar olan kısımları şöyledir¹:

Hassan b. Tabit bir sene an-Nu'man b. al-Mundir'e gider², uzun merâsimden sonra hükümdarın huşûruna kabûl edilir, ve onun nedimi olur. Fakat onun hükümdarın yanına kabûl olunmasına yardım etmiş olan 'İşâm, bir gün ona der ki, — «An-Nabiğa'nın avdet ettiğini işittim. Eğer hükümdarın yanına kabûl olunursa, o artık kimseye ehemmiyet vermez. O zaman hükümdardan fena bir muamele görmeden evvel ayrılman daha iyi olur». Bundan bir ay sonra hükümdarın yanına Fazara kabilesinden iki adam geldi, an-Nabiğa da onlara sığınmış ve an-Nu'man ile kendisini barıştırmalarını onlardan reca etmişti. An-Nu'man ile bu adamlar arasında dostluk vardır. Bunun için hükümdar onlara deriden bir çadır kurdurdu. An-Nabiğa'nın onlarla beraber olduğunu da bilmiyordu. An-Nabiğa «Ev Mayya'nın dağın tepesi ile zirvesi arasında bulunan menzili» diye başlayan şiirini bir muganniyeye öğretti ve hükümdara okumasını tenbih etti. Bunu duyan an-Nu'mân — «Allah'a yemin ederim ki, bu an-Nabiğa'nın şiiridir» dedi ve onu sordu. Fazarîler ondan bahsettiler, nihayet hükümdar ona aman verdi.

Bundan sonra yine *Ağîni*'de, 'Umar b. Şabba'den gelen bir rivâyet vardır ki, orade son kısım daha fazla tafsil ediliyor. Buna göre, muganniye, hükümdara şiiri tam şarhoş olduğu zaman okuyunca, — « Bu ulvî bir şiirdir, bu an-Nabiğa'nın şiiridir» demiş, sonra fazarîler, aralarında an-Nabiğa olduğu halde, karşısına gelmişler. O zaman an-Nabiğa kına sürmüştü. An-Nu'man — «O, kanla boyanmağa daha lâyıktı» demiş, fakat Fazarîler müdahale ederek, onu affettirmişler. O zaman an-Nu'man ona başka şiirlerini okutmuştur. 'Umar b. Şabba'ya göre,

¹ *Ağani*, IX, 171. v. d.; *Ma'ahid*, s. 152.

² Daha evvel Gassanîler sarayında bulunan şâir, galiba orada tutunamıyarak ve rakipsiz kalacağını ümit ederek, Hire'ye gelmiş olmalıdır.

Hassan « An-Nabiğa'nın üç şeyini haset ettim, fakat bilmiyorum hangisini daha çok kıskanıyordum ; ayrıldıktan sonra tekrar an-Nu'man'ın yanına gelmesini mi, şiirinin güzelliğini mi, yoksa ona verdiği yüz deveyi mi? » sözünü bu esnada söylemiştir.

İbn Qutayba'ya göre¹, hadise ilk şekilde cereyan etmiştir, yalnız burada Fazāra kabilesinden olan adamların ismi tasrih ediliyor: Zabbān b. Sayyār, Manzūr b. Sayyār².

Camhara'da³ hadise yine Hassān b. Tābit'ten naklen şöyle anlatılır: Hükümdarın huzuruna kabul olunduktan sonra, bir gün Hassan, hükümdarla otağda otururken, dışardan recez okuyan bir adam gelir. An-Nu'man — «Bu Abū Umāma'dır, içeri alınız» der. İçeri alırlar. O, an-Nu'man'a içinde «Eğer sen dostunun bozuk, dağınık işlerini toplayıp düzeltmezsen, hiç bir dostun kalmayacaktır, zâten hangi insan kusurlardan beridir» beyti bulunan kasidesini⁴ okudu. Buna çok memnun olan hükümdar, ona çobanı ve köpeği ile beraber, yüz siyah deve bahşetti. Hassan bunun üzerine onu kıskanmıştır.

Bu rivâyet, biraz başka bir şekilde, *Dîwān*'da da vardır⁵.

2 — Geri dönme için gösterilen ikinci sebep, *al-Ağani*'nin rivâyetine göre⁶, an-Nābiğa'nın an-Nu'man'ın ümitsiz derecede hasta olduğunu işitmesidir. Bundan müteessir olan an-Nabiğa,

¹ *Aş-Şi'r*, s. 77. v. d.

² Zabbān b. Sayyār'ın an-Nābiğa'nın dostu olduğunu gösteren bir delil daha vardır ki, o da *K. al-Hayawān* (III, 447 — 448)'da anlatılan hikâyedir. Al-Aşma'î'den naklen anlatıldığına göre, an-Nābiğa bir gün Zabbān b. Sayyār ile bir gazaya çıkmak istemiş. Tam hareket edecekleri sırada, an-Nābiğa'nın elbisesinin üzerinde renkli bir çekirge görmüşler. An-Nābiğa bunu meşum sayarak, geri dönmüş, Zabbān gazasından ganimetle dönünce, bir şiir söyleyip, böyle şeylere inanmanın abes olduğunu anlamış.

³ *Camhara*, s. 27 v. d; İbn Qutayba, *Aş-Şi'r*, s. 77; İbn 'Asākir, *at-Tārih al-kabîr*, V, 426 — v. d Bu son eserde vak'a Gassanilere gitmeden evvel cereyan etmiş gibi gösterilmekte ise de, buna imkân yoktur. Zira, an-Nābiğa'nın okuduğu kaside itizâriyattandır. *Ağani*'de de (XIV, 9) buna benzer bir vak'a Gassaniler sarayında vuku bulmuş gibi gösteriliyorsa da, daha evvel anlatılmış olan bir rivâyetle karıştırılmış olmalıdır.

⁴ *Dîwan*, VI'yı kastediyor.

⁵ Vr. 85 a — b.

⁶ IX, 172.

ayrılığa tahammül edemiyerek, onun yanına döndü. o vakit onun sedir üzerinde, hummalı bir halde buldu. Yanına girmek istediysede hacip İşam bırakmadı. Bunun üzerine an-Nābiğa ona «Başın için bana haber ver, hükümdar tabuta konuldu mu? Örmeme müsaade etmediğin için seni ayıplamıyorum, fakat ey İşam arkanda ne var?»¹ dedi.

Bunlardan başka, an-Nābiğa'nın o zamanki düşüncesi hakkında râvîlerin düşüncesini gösterdiği için mühim olan bir kayda da burada zikretmek icap eder². Abu 'Ubayda, Abū 'Amr'a sordu: — «Acaba an-Nābiğa korktuğu için mi özür diledi ve medhetti, yoksa başka bir sebebi var mıydı?» O dedi ki — «Bunu korkusundan yapmadı. Eğer an-Nu'mān üzerine ordu gönderseydi, kabilesi onu hemen bırakmazdı; fakat o, an-Nu'mān'ın ihsan ve siyah develerini arzu ediyordu. An-Nābiğa, an-Nu'mān'ın ve babasının hediyeleri sayesinde, altın ve gümüş kaplarda yemek yerdi».

Bu son fikir, her halde o kadar yerinde olmasa gerektir. Evvelâ bizzat an-Nābiğa, itizâriyatında, kabilesinin kendini terk ettiğini anlatıyor. Sonra onun, an-Nu'mān'a karşı gayet samimi bir minnet hissi beslemiş olmasından — ki itizâriyatında bu açıkça görülür — daha tabii bir şey tasavvur olunamaz. Her halde An-Nābiğa, Gassanîlerin sarayında çok fazla hürmet ve takdir kazanmış olmasına rağmen, kabilesinin ve an-Nu'mān'ın kendisine karşı olan hissiyatına tahammül edemiyor ve hainlik damgasını üzerinde taşımak istemiyordu. Bunun için de itizâriyatını yazmıştı. Fakat nasıl avdet etti, an-Nu'mān'ın teveccühünü nasıl tekrar kazandı? Bu hususta doğrudan doğruya Hassan b. Tābit'e dayanan rivâyetler, yani ilk rivâyetler, her halde doğru olmalıdır. Hadisenin en tabii cereyan tarzı da o şekilde olabilir. Fakat an-Nu'mān'ın hasta olduğunu işitmesi, yani ikinci rivâyet de, büsbütün uydurma değildir. Çünkü *Dîwân*'da, an-Nābiğa, an-Nu'mān'ın yanında değilken, onun hastalığını işittiğini gösteren başka bir şiir vardır³. Orada şairimiz, bundan duyduğu elemi anlattıktan sonra, şöyle diyor: «Senin bana dikkatle baktığını, beni gözetlemek için göz-

¹ *Diwan*, LXV 1 — 2, Derenbourg, 19.

² *Ağani*, IX, 172.

³ *Dîwân*, XXI; Derenbourg, 7.

cüler gönderdiğini gördüm; bunun sebebi de sana ulaştırılan sözde söylemiş olduğun sözlerdir... Eger sana mücrim olarak geleceksen, gelmeğe yemin ettim». Bundan anlaşılıyor ki, bu hastalık esnasında onun gelmesi hakikaten bahis mevzuu olmuştur. Fakat şairimiz, eski hâmisinin yanına mücrim olarak dönmemiştir. Hastalık hikâyesi de her halde bundan çıkmış olmalıdır.

O halde 'İşam'a hitaben söylenmiş olan ve kısmen tercümesi bu rivâyetin sonunda verilmiş bulunan sır ne oluyor? Hakikaten *Dîwân*'da bulunan bu şiir, belki yalnız tefsir edilmiş olup, hükümdarın başka bir hastalığı münâsebetile söylenmiştir: öyle bir zamanda ki hükümdarın ciddi bir hastalığı esnasında, hacip an-Nâbiğa'yı, belki siyasî sebeplerle, hükümdarın yanına almaktan çekinmiştir.

Hükümdar asıl an-Nâbiğa'nın yokluğu esnasında vukua gelen hastalıktan kurtulduğu ve bizzat an-Nâbiğa'nın şiirinden anlaşıldığı vecihle, şâirin avdetini istediği zaman, an-Nâbiğa dönmek için müsait fırsatın gelmiş olduğunu düşündü. O, hastalığı esnasında hakikaten an-Nâbiğa'yı çağırılmış olabilir. Böyle olmasa bile, onun etrafında bulunup da şairimiz aleyhinde entrikalar çeviren zümre, hastalık esnasında hükümdarın fikirlerinde husule gelen değişikliği görerek, dağılması muvafık görmüş veya başka sebeplerle de dağılmış bulunabilirler. Bundan dolayı, an-Nâbiğa hükümdarın ve kendisinin dostu olan Zabban b. Sayyâr ile Manzur b. Sayyâr'ın yanına gitti ve onlardan kendisini münasip bir şekil ve vaziyette an-Nu'man ile görüşürülmesini rica etti. Onlar da umûmiyetle olduğu gibi, bu iş için en müsait zamanın işret meclisi olduğunu düşünerek, kendilerine tahsis edilen muğanniyeye, an-Nâbiğa'nın en güzel itizar kasidesini öğretip, hükümdar tam neş'eli iken, onu okumasını tenbih ettiler. Bunu işiten hükümdar, zaten henüz şiirin tesirinden kurtulmamış bir halde iken, iki Fezâreli dostu arasında saç kınalı an-Nâbiğa'yı gördü. Evvelâ eski şüphelerini hatırlayarak, onun kanta boyanmış olmağa daha lâyük olduğunu düşünmüş ise de, dostlarının ricasile, eğer hakikaten ona karşı bir kızgınlığı kalmış ise, ondan vaz geçti ve cömertliğinin hatırasını binlerce sene yaşatacak olan şâirini affetmekle kalmayıp, ona yeniden Hâssân b. Tabit'i kışkırtan bol bol ihsanlarda bulundu.

g) *Hîre'de son ikamet.*

An-Nabiğa, hükümdarla barıştıktan sonra, onun ölümüne kadar Hîre'de ne yaptı? Elimizde bu zamana ait olması lâzım gelen birkaç fıkra vardır ki, onlar da şudur:

Abü 'Ubayda'dan naklen İbn al-Atîr'in anlattığına göre¹, an-Nabiğa Gassanîlere kaçmış bulunduğu sırada, 'Amir b. Şa'sa'a Gaţafan kabîlesi üzerine hücum etmiş². Ar-Raqam denilen yerde şiddetli bir muharebe oldu; mağlup olarak kaçtılar. Fakat henüz reis olmamış bulunan 'Amir b. Tufayl Gaţafan'lıları şiddetle hicvetti. Bu hiciv, Gaţafan kabîlesi arasında yayılınca, bir çokları ona cevap verdi. An-Nabiğa, an-Nu'mân ile barışınca, kavminin yanına döndü, asıl hicviye ile cevaplarını istedi. O zaman an-Nabiğa – «'Amir gibi biri böyle hicvedilemez» diyerek, bizzat kendisi ona bir hicviye yazdı³. Onun gençlik saikasıyla bir şey söylemiş olacağını ve babasına benzemeğe çalışmasının lâzım geldiğini anlattı. Bu hicviyeyi işiten 'Amir, — «Şimdive kadar hicvedilme-miştim» demiştir.

Diğer bir fıkra da Mas'ûdî tarafından anlatılmaktadır³:

Bir gün an-Nu'mân şarap içerken, an-Nabiğa yanına girmek isterse de, hâcip onu içeri bırakmaz ve hükümdarın eğlenmekte olduğunu söyler. An-Nabiğa, hükümdardan câize koparmak için en iyi zamanın bu zaman olduğunu söylerse de, hâcip dinlemez. Bu esnada hükümdarla beraber işret etmekle bulunan Xalid dışarı çıkar. An-Nabiğa ondan içeri aldırılmasını rica eder. O da an-Nabiğa'nın içeriye girmesini temin eder. An-Nabiğa hükümdarın önünde durup, onu selâmladıktan ve secili bir nesirle öğdükten sonra, «Başının tepesi faziletle taçlanmıştır ve harpte ay yüzlü bir arslandır» diye nazmen medh eder. Bunun üzerine an-Nu'mân, yüzü parlayarak, şâirin ağzının cevherle doldurulmasını emreder.

¹ *al-Kâmil fi't-târîx*, I, 482 v. d; İbn 'Asâkir, V, 428. Derenbourg, s. 49, bu vak'ayı yalnız bu müasebetle söylenmiş şüre bakarak, an-Nu'mân'ın ölümünden sonra geçmiş gibi gösteriyor.

² *Diwan*, XXIX, Derenbourg, 21.

³ *Murûc ad-dahab*, III, 201 — 204. Bu rivâye: Abu Hilâl al 'Askari'nin *Diwan al-ma'ânî*'sinde de bulunmaktadır, I, 18 — 20.

Burada netice itibarile an-Nabiğa büyük bir câize alıyorsa da, bu rivâyet galiba tamamen uydurmadır. Çünkü bu rivâyette görülen an-Nâbîğa — an Nu'man münasebeti şimdiye kadar görülen münasebete uymamaktadır. Buradaki mensur parça, daha evvel bahsedilmiş olan mensur medhiyenin son parçası olup, hakikatte, orada 'Amr b. H.nd ile al-Harîr al-A'rac mukayese olunuyor ve al-Harîr'in ötekisinden daha iyi olduğu söyleniyor, yâni an-Nu'mân için söylenmiş değildir. Ve nihayet buradaki iki beyit *Diwân*'da mevcut değildir. Şimdiki hâlde bunu, *Diwân*'da mevcut değildir diye, hemen uydurma addetmek doğru değilse de, ihtiva ettiği fikir ve teşbih tamamen İran tarzıdır. An-Nabiğa'nın her türlü şiirlerinde bol bol görülen tabii ve çok müşahhas unsurlardan meydana gelen teşbihler yerine, burada «ay yüzlü arslan» teşbihi vardır. Binaenaleyh bu beyitlerle, an-Nabiğa'nın elimizde kalmış olan şiirlerini telif etmek tamamen imkânsızdır.

Bu zamanda vuku bulmuş gibi gösterilen bir hadise daha vardır¹. İbn Cinnî vasıtasile 'Âşim b. al-Hadţan'a varan bir rivâyetle anlatılır ki, an-Nabiğa bir gün an-Nu'mân'ın yanına girerek, onu medh için şu beyti okumuş: «Eğer arz, bir gün seni kaybederse, hafifler, halbuki sen orada kaldığın müddetçe ağır olarak kalır». O zaman an-Nu'mân ona kızgın bir nazarla bakmış. Ka'b b. Zuhayr de orada imiş. Müdahale edip, «Allah hükümdarı islah etsin, onunla beraber bir beyit daha vardı ki, onun aklından çıkmış olmalıdır. O da şudur: «Çünkü sen onun siklet merkezisin, onun için her iki tarafın da meyletmesine mani oluyorsun». Bunun üzerine an-Nu'mân gülmüş ve her ikisine de câize vermesini emretmiş. Sonra Suyûti ilâve ediyor: Eger Ka'b olmasaydı, an-Nabiğa mahvolurdu

Derenbourg bu rivâyetten, an-Nu'mân'ın artık çok mubalâgalı medhiyelerden hoşlanmamağa başladığı neticesini çıkarıyor (s. 46). Halbuki bu hikâyenin üç şekli daha vardır. Biri şöyledir²:

An Nu'man, ilk beyti duyunca, — «Bundan sonra bir beyit daha olmalıdır, yoksa bu bir hicviyedir» dedi. Fakat an-Nâbîğa

¹ as-Suyûti, *al-Muzhir*, II, 248; Derenbourg, s. 46 — 47; René Basset, *La Bânat So'ad*, s. 25.

² İbn Hacer, *al-İşaba*, III, 594, al-Şa'bi'den rivâyetle; İbn 'Asâkir, V, 427 v. d., râvisiz; *Bânat So'ad*, 23.

tamamlayamayınca, ona üç gün mühlet verir, ve eğer o beyti bulursa, «yüz siyah deve» vereceğini de ilâve eder. Oradan çıkan an-Nabiğa Zuhayr'e raslar ve hali anlatır. Zuhayr — «Kırlara çıkahm» der. Ka'b da onları takip eder. Fakat orada da akıllarına bir şey gelmez. Nihayet bu beyti Ka'b tamamlar.

Diğer şekillerinden birine göre¹, bir gün an-Nabiğa Zuhayr'i ziyaret eder, Zuhayr onu iyi karşılayıp, bir deve keser ve şarap getirir. İçmeğe başladıkları sırada an-Nabiğa başlar, «Eğer arz bir gün seni...» ve üçüncü mısradaki durur. Zuhayr'e dönerek, — «tamamla» der. O endişeli bir halde beyti tamamlamağı düşünürken, oğlu Ka'b sokulur ve neden dolayı bu kadar düşünce- li olduklarını sorar. An-Nabiğa işi ona anlatınca, «O halde niçin — Her iki tarafını... demiyorsunuz» der.

Al-Ağānī'deki rivâyete göre² şiiri Zuhayr yazmıştır ve an-Nabiğa'yı ikmale dâvet etmiştir. o da başaramayınca, şiiri Ka'b ikmal eder.

An-Nu'mân'ın sarayında cereyan eden bir vak'anın alelâde bir dekor içine sokulması halk ruhiyatına muhaliftir. Binaenaleyh burada mümkün olan şekil, ancak son iki şekil olup, sonraları aynı hikâyeyi an-Nu'mân'ın sarayına sokulmuştur. Binaenaleyh buna bakarak an-Nu'mân ile an-Nabiğa'nın münasebeti hakkında bir şey söylemeğe imkân yoktur.

O halde, bu devre âit gibi rivâyet edilen fıkralar arasında kabûl edilebilecek yalnız bir vak'a vardır ki, bu da an-Nu'mân ile an-Nabiğa'nın mütekabil vaziyetini ve münasebetlerini izah etmediği için, bu hususta hiç bir şey bilmiyoruz, denilebilir. Bundan başka an-Nabiğa'nın bu zamana âit olduğu kabûl olunabilecek hiç bir kasidesi de yoktur. Bunun sebebini her halde o zamanki karışık vaziyette aramak lâzımdır.

Mâlûmdur ki, Xusrav II. 590'da hükümdar olduğu zaman, İran'da vaziyet çok karışık ve Bahrâm Çobân isyan etmişti. Ona karşı yapılan harbe an-Nu'mân da katılmış, fakat Xusrav kaçarken, onu terketmişti. Bundan başka kızını ona vermek iste-

¹ İbn Hacer, *al-İşāba*, III, 594 v.d. İbn ai-Kalbî'den rivâyetle. *Bânad So'âd*, s. 22.

² *Ağānī*, XIV, 147, Umar b. Şabba'dan rivâyetle; *Bânat So'âd*, 23.

memişti. Binaenaleyh yeni hükümdar vaziyetini sağlamlaştırınca, bunların intikamını almağı kararlaştırdı. Zaten bir çok mühim İranlı şahsiyetler de onun bu kindar mizacının kurbanı olmuştu. Bu çayesini elde etmek için, an-Nu‘man’ı İran’a davet etti. O vaziyeti anlamış olduğundan, zevcelerini ve silâhlarını evvelâ Tayyi’ kabilesine, sonra Banu Şayban’a bıraktı ve İran’a müteveccihen yola çıktı. Bu hadiseler galiba, an-Nabiğa’nın avdetini hemen takip eden senelerde vukua geldi ve İran’a giden an-Nu‘man, evvelâ Xanaqîn veya Sābağ’ta hapsolundu, sonra, muhtelif rivâyetlere göre, fil ayakları altında ezdirildi, yahut taundan veya zehirlenerek öldü. Bu hadise 595 ile 604 seneleri arasında vukua geldi¹.

An-Nābiğa onun ölüm haberini ve Kisrā’nın ona yaptığını duyunca², «Hükümdarları arayan kader, onu da aradı, buldu» dedi, sonra bu fikri genişleterek ilâve etti:

«Felek aradığını pençesile yakalar, halbuki o, ondan intikam alınamaz ve ele geçirilemez. Yükseklik ve kerem sahibi insanlardan kimse yoktur ki, felek kurtlar gibi üzerine atılmış olmasın; reislerini, demir uçlu okların delici olanları ve isabet edenleriyle kasten mahvetmek için! Ben bizzat, ölüm oklarını, evvelden yazılmış, zamanı muayyen ölümlerle hedefine isabet etmiş buldum».

h) Hayatının sonu.

Bundan sonra şâirimiz, an-Nu‘man’ın yerine getirilen Tayyi’ kabilesinden, İyas b. Qabişa’nın hükümetini görmek istemedi. Daha evvelki şiirlerinde görüldüğü gibi artık saçları da ağarmış, yaşı oldukça ilerlemişti. *Dîwan*’ında bundan sonra yazıldığı sezilebilecek hiç bir şiir yoktur. Yalnız diğer menbalardaki kayıtlardan anlıyoruz ki, o kabilesi arasına çekilmişti ve şiiri bırakmıştı³. Tamamile mücâdele ile geçen ve aynı zamanda zevkini sürdüğü bir hayattan sonra, damağında acılıktan başka bir şey kalmamıştı.

1 A. Christensen, *L’Iran sous les Sassanides*, s. 439 v. d., bilhassa s. 446 v. d.; Huart, I, 69 v. d.

2 *Ağānî*, II, 39, İbn Hızza’dan naklen. Bundan sonra gelen şiir her ne kadar *Dîwān*’da yoksa da, mevsuk olması çok muhtemeldir.

3 *Camhara*, s. 29: «An-Nabiğa cidden ihtiyarlamıştı ve şiir söylemeğı bırakmıştı».

Gerçi Dahis ve Gabra² harbi bitmişti, fakat yeni yeni mücâdeleler çıkıyordu: şiirlerinde o kadar samimi ve canlı bir şekilde medhettiği an-Nu'mân'ın âkıbeti gözünün önünde idi ve nihayet geçmiş senelerin ağırlığını omuzu üzerinde taşıyordu.

Bir müddet sonra, bir gün an-Nābiğa elbiselerini yıkattı, kaşlarını alnı üzerinde sardırđı, halka bakarak, şu şiirini okumağa başladı¹:

İnsan (uzun müddet) yaşamağı ümit eder, halbuki hayatın uzunluğu ona zarar verir.

«Günler ona (öyle) hiyanet eder ki, kendisini sevindirecek ve hoşuna gidecek bir şey göremez.

«Öldüğüm vakit bundan dolayı sevinecek nice insanlar olacaktır, bir nicesi de ne kadar güzel söyledi diyecektir!»

Bu şiirden sonra artık hiç bir şiir söylemedi.

An-Nabiğa ne zaman ve nerede öldü? Zamanı tayin etmek için elimizde hiç bir mûta yoktur. Yalnız bütün menbâlar, Peygamberimizin risaletine, yâni 612 senesine, ulaşmadığında müttefiklerdir. Diğer taraftan da an-Nu'mân'ın ölümünde hayatta olduğu muhakkak idi ki, bu hadise 595 ile 604 seneleri arasında vukua gelmiştir. Burada asgarî tarihi kabûl edersek, onun 595 ile 612 arasındaki senelerde öldüğü muhakkaktır. Aradaki bu 17 senenin hangisinde öldüğü hususunda bütün söyleyeceklerimiz bir faraziye olmaktan ileri geçemeyecektir².

Diğer mes'eleye, yâni öldüğü yere ve nasıl öldüğüne gelince, bu hususta çok sağlam menbâlardan gelen bir iki rivâyet vardır.

Agāni'de anlatıldığına göre³, Gaşafan kabilesinden bilgili bir ihtiyar şöyle demiştir: «Ar-Rammâh⁴ câhiliye ve islâm devrinde

¹ Ibn Qutayba, *aş-Şi'r*, s. 72, Abū 'Ubayda'den naklen; *Camhara*, s. 28. Bu şiir *Diwân*'da mevcut değilse de, an-Nābiğa'nın olabilir. Derenbourg galiba bunu hiç görmemiştir.

² Krş. Salim al-Lindî, s. 27 v. d.; 'Omar ad Dasūqî, s. 108 v. dd. An-Nābiğa'nın hayatının sonuna dâir olup, aşağıda tetkik edilen kayıtlar bu eserler için meçhul kalmış gibi görünmektedir.

³ II, 91. Derenbourg yalnız bundan bahseder.

⁴ Ar-Rammâh b. Mayyâda. Bk. *Agāni*, II, 83 v d.; *aş-Şi'r*, s. 484; Brockelmann, *Suppl*, I, 96.

Gatafan'ın en iyi şâiri idi ve o kabilesi için an-Nabiğa'dan daha hayırlı idi.. Halbuki an-Nabiğa, Yemen'de yolunu şaşırması bir halde ölünceye kadar, hezeyan söylemekle vakit geçirdi». Buradaki hüküm, hemen hemen bütün hayatını kabilesine vermiş bir adam için çok ağırdır. Fakat bu yalnız an Nabiğa'nın bir az evvel naklettiğimiz şiirindeki «Ben öldüğüm zaman buna sevinecek nice insanlar olacaktır» sözünü tasdik ettirmekle kalmıyor, belki an Nabiğa'nın hayatının sonu hakkında da doğru mâlûmat veriyor. Çünkü bunu çok ayrı bir yoldan gelen başka bir rivâyet teyid etmektedir. Bu rivâyetde siyer kitaplarında bulunmaktadır.

Hicretten az evvel Qurayş'in ileri gelenleri, Hazret-i Muhammed tehlikesini ortadan kaldırmak için, toplanıp görüşürlerken, onlardan birisi der ki, — «Onu demir zincirlere vurup, bir yere hapsederek, kapıyı kapayın; sonra ondan evvel yaşamış olan şâirlerden ona benzeyen Zuhayr ve an Nabiğa'nın ve onların ölümü ile ölen başkalarının başına gelen şeyin onun da başına gelmesini bekleyiniz»¹.

Bu rivâyette bahis mevzuu olan Zuhayr, Zuhayr b. Abi Sulmâ² olmayıp, Zuhayr b. Canâb olacaktır. Çünkü Zuhayr b. Abi Sulmâ alelade bir ölümle ölmüştür. Fakat diğeri öyle değildir. O, bâzılarına göre, 420 yıl yaşamıştır. *Ağâni*'ye göre, hayatının sonunda aklını kaybetmiştir. Ekseriya dışarı çıkar, fakat nereye gittiğini bilmezdi. Nihayet bir gün, maruz kaldığı bir hakarete tahammül edemiyerek, çok fazla şarap içmek suretile intihar etti³.

Burada görülüyor ki. ikinci rivâyette anlatılan şey birincisini tamamlar mahiyettedir. Buna nazaran an-Nabiğa'nın hayatta duyduğu usanç artınca, artık nereye gittiğini pek bilmeden Yemen'e doğru yola çıktı. Fakat bu seyahat ona ümit ettiği fayda ve sū'ûru vermedi. Bu esnada, hayatın boşluğuna ve mânasızlığına dâir bâzı hitabelerde de bulunmuş olmalıdır⁴. Nihayet taşımakta

¹ İbn Hişam, *Sira*, s. 324; yeni basma, Kahire, 1936, II, 125; Tabarî, I, 1280.

² Bk Brockelmann, I, 23/47 v.d.

³ Bk. *Agani*, XXI (Kahire), s. 63-69, bilhassa s 66; İbn 'Asâkir, V, 367-391; Lammens, *Le Berceau de l'Islam*, s. 321. Burada aynı şekilde intihar eden başkalarından da bahsolunur, bk., aynı yer., not 8.

⁴ *Ağâni*'deki, Yemeu'de, hezeyan söylemekle vakit geçirdi, rivâyeti galiba buna telmihtir.

olduğu ağır yüke tahammül edemiyerek, onu unutmak, belki de büsbütün ortadan kaldırmak için, bir gün çok fazla şarap içti. Uzun yılların ve yolların yıprandığı vücudu buna tahammül edememiş, milâdî 595 ile 612 seneleri arasında hayata vedâ etmiştir.

«Son vardığı yer üzerinde, evvelâ sessiz, sonra iri iri damlalar hâlinde dökülen yağmurla karışık reyhan ve misk eksik olmasın!»¹

II — AN-NABIĞA'NIN ŞAHSİYETİ²

Tercüme i hâli, elimizdeki kaynakların verdiği imkân derecesinde, aydınlatılmağa çalışılan an-Nabiğa'nın haricî görünüşü, ahlâkı, dinî, siyasî ve edebî faaliyeti hakkında tercüme-i hal kısmında dağınık olarak verilen ufak tefek kayıtlar, kısmen hayatı içinde muayyen bir zamana yerleştirememiş ve yerleştirilmesine zaten imkân olmayan bâzı husûsiyetleri burada umûmî olarak hülâsatan kaydedilecektir.

1 — Haricî görünüşü, ahlâkı ve dini.

Onun haricî görünüşü hakkında elimizde sarîh bir malûmat yoktur. Yalnız Hâssân b. Tabit, Gassanîlerden al-Harîf ile görüşmesinden bahsederken, onun sağında oturan ve iki örgülü saç bulunan bir adam gördüğünü ve bunun da an-Nabiğa olduğunu söylüyor³. Bu husûsta bildiğimiz şey bundan ibârettir.

Ahlâkına gelince, menbalarımızda, bir yerde «halim ve iffetli bir adamdı»⁴ kaydı vardır. Onun şîirlerine bakarsak, her zaman, âlicenap ve hayırhah bir adamla karşılaşırız. Kabilesine, kabilesinin efradına karşı dâima bir baba gibi hareket etmiş, dâima onların iyiliğini istemiştir. Hiyanetle ittihamı üzerine yazdığı itizâriyatı, hiyanete karşı derin bir nefreti olan bir adamın feryadıdır. Bu itizâriyattan birinin son beytinde (*Diwan*, III, 35) kendi ahlâk

¹ *Diwan*, XIV, 29; Derenbourg 24, 27. Burada *Diwan*'daki «...» yerine «...» vardır.

² Krş. Salîm al-Ciudî, s. 42-48; °O nar ad Dâsûqi, s. 154-161.

³ XIV, 2. Bu hükümdar al-Harîf al-Aşar olmalıdır.

⁴ Bk. s. 33.

kaidelerini şu şekilde anlatır: «Tanrı ona (An-Nu'mân'a) adaletini ve vefasını versin, çünkü kötülük iyi değildir ve iyi bir şey hiç zâyi olmaz». İşte burada, dine istinat etmekle beraber, derin ve hemen hemen bütün ahlâkın esasını gösteren bir kaide veriyor gibidir. Dinleri, itikatları, âdetleri ne olursa olsun, ahlâk iyi adde-dilen şeyin zâyi olmayacağını, kötünün ise, iyi olmadığını kabûl etmekten başka nedir? Zâten bütün hayatınca böyle bir ahlâk nümunesi vermek ister gibi hareket eden şâirimiz, hakikaten ahlâklı ve temiz bir insandır. Ondaki bu ahlâkın temeli ise, biraz evvel söylendiği ve zaten bekleneyeceği vecihle, dindir. Yine bu itizârında şöyle söylemektedir (III, 25): «Acaba bir insan itâatkâr olduğu gibi dindar da olursa günah işler mi?» Bu kadar esaslî bir ahlâk akidesine malik olan şâirimiz, bunun icap ettirdiği diğer hasletlere de sahiptir ki, onun misalleri hâl tercümesinden bahse-dilirken, sık sık görülmüştür. Fakat bu ahlâkı, müsavatçı ve de-mokrat bir ahlâk sanmak, insanlar arasında sınıf farkını gözet-medişini zannetmek yersizdir. O mevkiini anlayan, bundan gurur duyan bir adamdır. Şiirlerinde umûmiyetle kavmini sıklık med-hederse de, kavmi içinde alelâde hiç bir kimseyi, kavminin en ileri gelenlerini bile, medhettiği görülmez. Hatta bir şiirinde «ben halktan bir kimseyi asla medhetmemiş olanlardanım»¹ diyor. Fakat hicviyeye gelince, o böyle şiirlerine hedef olmak şerefini kimseden esirgemiyor ve «senden evvel bir çokları bana küfret-tiler, fakat hicviyeler beni asla şaşırta madığı gibi, cevaplarım da az olmadı» (XXVI, 7) diyor.

Şâirimizin ahlâkının istinaf ettiği bu din nedir?

L. Cheikho, onun şiirlerinde Allahın zikredilmesine, Zavrâ'da-ki haçtan ve Davud ve Süleyman'dan bahsedilmesine bakarak, onun hıristiyan olduğuna hükmetmiştir². Fakat onun bu hükmü galiba biraz acele verilmiştir ve bu neticeye varırken daha ziyade kendi dinî hislerine kapılmış gibidir. Çünkü bir yerde haç görüp de, orada haç olduğunu söyleyen birisi için hıristiyandır demek imkânsız olduğu gibi, Süleyman ve Davud'dan dahsetme-

¹ *Diwan*, XXXI, 16. Burada bulunan *suka* kelimesine, İbn as-Sikkîr «hükümdarlardan gayrı insanlar» mânasını veriyor.

² *Christianisme en Arabie avant l'Islam*, Beyrut, 1923, s. 429 v.d.

si de hıristiyan muhitlerde ve ona komşu olan yerlerde işittiği efsanelerden ibaret olabilir. Şiirindeki Allah kelimesine gelince, M. Chemoul'un gayet isabetle söylediği gibi¹ aslında al-Lat da olabilir. Binaenaleyh bunlardan onun hıristiyan olduğu neticesine varmak o kadar doğru olmasa gerektir. Daha sonra *ar-Rawâ'î*'de Fu'ad Afram al-Bustanî de Cheikho'nun fikrini kabûl eder² ve *Tâc al-^çarūs*'taki bir kaydı³, hiç bir tenkide tâbi tutmadan, bu fikrini takviye etmek için zikreder ki, orada «an-Nabiğa, bir aleme salıp dedi, çünkü o nasranî idi» denilmektedir. Fakat bu muahhar eserin aslı bir kaynak olamayacağı düşünülürse, onun sözünün de çok fazla bir kıymeti olmayacağı hemen anlaşılır. Bundan başka bu söz, müphem bir şekilde ve doğruluğundan emin değilmiş gibi, *qilā* diye başlanarak, anlatılıyor. Bu sözün aslına dönülecek olursa, görülür ki, Aşma^ç'nin az-Zavra'ı anlatırken söylediği bir cümleden gelmektedir. Yâqût'ta ve *Dîwân*'da bulunan bu söze göre⁴, «az-Zavra^ç (Gassanîlerden) an-Nu^çman'ın mülkü idi ve üzerinde bir haç vardı, çünkü o (yâni an-Nu^çmân) hıristiyandı». Bu gösteriyor ki, *Tâc al-^çarūs*'un sözü dikkatsizce yapılmış bir iktibastan ibarettir veya böyle bir iktibasın kopyasıdır. Her iki halde de bir şey ifade etmez.

An-Nabiğa'nın şiirlerine bakılacak olursa, burada hakikaten bir din hissi olduğunu inkâra imkân yoktur. Bilhassa itizâriyatta, şâir doğruluğunu ve günahkâr olmadığını isbat etmek isterken, elinde hiç bir delil olmadığını görünce, zarurî olarak, Allah'a müracaat ediyor. Fakat burada hıristiyan akaidini hatırlatacak hiç bir şey mevcut olmadığı gibi, af ve merhamet hakkında da, çok basit de olsa, bir emareye tesadüf olunmuyor. Yalnız tarihten hıristiyan oldukları muhakkak olan Gassanîlerden 'Anr IV.'¹ medih için yazdığı ve 585 senesinden sonra, yâni şâirimizin hayatının son devrine âit olması lâzım gelen bir şiirde, hıristiyanlıktan biraz bahseder gibidir. Burada «korkuları Allah'tandır (nüsha farkı : kitapları Allah'lıdır), dinleri doğru ve sağlamdır» (IV, 9) ve «kamış bayramında reyhanlarla tebrik edilirler» (IV, 25) gibi.

¹ *El*, III, 860.

² *Ar-Rawâ'î*, nr. 30, s. 5.

³ *Tâc al-^çarūs*, I, 337.

⁴ *Dîwân*, 58 a; Yâqût, IV, 412.

sözler varsa da gövülüyor ki, şâir, mütemadiyen «onlar, onlar» diyerek, kendini onlardan ayırıyor gibidir. Çünkü burada mademki memduhunun dininden bahediyor, kendinin de o dinden olduğunu söyleyerek, bu medhe kendisi de iştirâk ededilirdi. Böyle yapmadığına bakılırsa, onun bizzat hıristiyanlıktan bahsettiği zaman söylediği beyitler hıristiyan olmadığını isbat eder neticesine varmak belki çok cür'etli olmaz. O halde onun ibâdet ettiği Allah nedir? Şâirimiz şöyle yemin ediyor: «Her sene hac ile ziyaret ettiğimin bekasına, putar üzerine dökülen kanlara, ... Harreme sığınmış kuşlara asayiş verene yemin ederim ki...» (I, 37). Buradan anlaşılıyor ki, an-Nâbiğa bir putperesttir, yâni putların arkasında gizli olan ilâhlara tapmaktır. Diğer bir şiir'inde de şöyle soyler: «İbâdetini bildiğim ve terâzisi dindarlık itibariyle ralecih olan dine, ... İlal tepesine doğru itişip kakışma gibi görünen bir gidişle giden... develere yemin ederim ki...» (III, 26-29). Burada zikredilen İlal tepesi Kabe' civarında olduğuna ve cahiliyede hacedildiğine göre (bk. bu beyitlerin şerhleri), şâirimiz Kabe'deki putlara tapmaktadır. «Fakat böyle iptidai bir dinden o kadar yüksek ahlaki prensipler nasıl heklenebilir?» gibi bir sualde hatıra gelmektedir. Bu hadiseyi izah etmek oldukça kolay gibi görünüyor. Mâlûmdur ki, şâirimizin yaşadığı sâhalar eskiden beri yahudilere açıktı. Bundan başka Hire ve Gassân hükümdar aileleri hıristiyanlığı kabûl etmişti. Binaenaleyh bunların tesiri ile arap putperesliği biraz hafiflemiş, biraz daha geniş dinî mefhumları da içine almış bulunuyordu. Zâten bu tesirle oralarda birçok kimseler, musevî veya hıristiyan olmadıkları halde, bir Allah'a ve ba'subadelmevte itikat ederlerdi. Binanaieyh an-Nâbiğa da dinini onlardan görenekle almış, sonraları onu değiştirmek için hiçbir lüzum görmemiş olmalıdır.

Şâirimiz hayatını nasıl temin ettiği hususunda menbâlarımızda hemen hiçbir mâlûmat yoktur. Şu kadar var ki, kabilesi arasındayken, o da diğer kabîle arkadaşları gibi, her halde develerinin geliri ile yaşardı. Fakat ilk gençliğinden az sonra onu evvelâ Gassânî, biraz sonra Hire saraylarında görmekteyiz. Bu zamanlarda maişetini her halde bu hükümlarların verdiği câizelerle temin ediyordu. Bilhassa an-Nu'mân Abû Qâbüs zamanında, yâni hayatının son devrinde (580 — 600 m.), oldukça büyük

bir refah ve servete kavuşmuş görünmektedir. Hatta Abū 'Ubayda, onun bu sayede altın ve gümüş kaplarda yemek yediğini bile rivayet etmiştir¹.

2) Siyasî Faaliyeti².

Hayatı anlatılırken görüldüğü üzere an-Nabiğa kavmi içinde muhterem idi ve kabiledaşılarının sıkıntılarında yardımlarına koşar, kabilesi aleyhinde yazılmış hicivlere cevap verirdi. Bâzanda Hire hükümdarı 'Amr b. Hind'e yaptığı gibi, hatta hükümdarları bile tehdit ederek, kabilesinin vaziyetini korumağa çalıştığı olurdu. Onu hükümdar saraylarına cezbeden ilk âmîl de, Gassanîlerden kabilesinin ve müttefiklerinin esirlerini kurtarmak olmuştur. Elimizdeki menbâların verdiği mâlûmata bakılırsa, o her hangi bir gazaya iştirâk etmemiş, kabilesinin ordusunu sevk ve idare etmemiş gibi görünmektedir. Hakikaten o hiçbir şirinde böyle bir faaliyetinden bahsedemez. Bir yerde « etrafımda bana karşı gelmeyen Dıbyân-oğulları ve hepsi beni müdâfaa eden Bağîd-oğulları vardır » (*Diwân*, XI, 34) diyorsa da, bu beyiti onun kabilesinin sevk ve idare ettiği mânasına almak doğru olmasa gerektir. O yalnız Dahîs ve Gabra' harplerinde olduğu gibi, mevcut ittifakları muhafaza etmek ve kabile arasındaki tensesüdü devam ettirmek için çalışan bir adam, onların hâmisî ve manevî istinatgâhı olarak görünüyordu. Az çok muntazam teşkilâth ordulara mâlik olan Gassan ve Hire hükümetleri hudutlarına karşı kabilesinin yaptığı, galiba neticede hepsi de muvaffakiyetsizlikle nihayet bulan taarruzlarda, esirleri kurtarmak işi şâirimize düşüyordu. Bu, çok fazla tekerür etmiş olmalı ki, o bir şirinde « sizi bu işlerden vazgeçirmeğe çalıştıktan sonra, yine bir gün koyun ve deve sahiplerini, akmaktan tükendiği için artık güçlüğüle dökülen gözyaşlarını parmakları ile dağıtan beyaz ve tecrübesiz kız ve kadınları kurtarmak peşinde dolaşmayayım » (V, 31-32) demek mecburiyetinde kaldı. Fakat görünüşe göre, hiçbir zaman sözünü dinletemedi. Galiba hayatının sonuna doğru kabilesi içinde yetişen iki reis, Hişn b. Hudayfa ile dostu Zabbân b. Sayyar onun nasihatlarını büsbütün dinlemediler. Onlar Vâdi'l-Qurâ ve

¹ *Ağânî*, IX, 174.

² Krş. 'Omar ad-Dasûqî, s. 112-132. an-Nabiğa wa 'ş şu'un al-'amma bahsi.

Davmat al-Candal tarafından Gassanilere hücum ediyorlar, bahar vakitlerini an-Nu'mân b. al-Hârit'e (takriben 583 — 585) âit olan *Dū Uqur*'da geçiriyorlardı. Bir çok tecrübeleriyle bunun nasıl bir netice vereceğini bilen şâir, onları bu fikirlerinden döndürmek istedi. «daha içerlerde olan Banū Salim'e âit volkanik araziye gitmelerini» tavsiye etti. Onlar «Bizi mağlûp ederlerse, içinde bulunduğumuz vaziyet daha fena olacak değildir. Onun için sonuna kadar mücâdele edeceğiz» dediler¹. Hatta bizzat an-Nabiğa'nın sözüne göre (VII, 11) onu korkaklıkla ittiham etmişlerdi. Fakat o, «konduğu yerlerden gürültüsünü eksik etmediği gibi, gece yolcusunun da ateşlerine bakarsa yanlış yola gitmeyeceği, karsısında durulmaz» (VII, 9-10) ordudan korkmanın ayıp olmadığını bildirdi. Hakikaten, nihayet an-Nu'mân'ın yerine geçen 'Amr IV., *Dubyânîleri* yendiği gibi, Hişn b. Hudayfa'yi de esir etti. Bu defa şâirimiz, onu kurtarmak için, hükümdarın yanına ricacı olarak gitti. Bundan ve daha evvelki hâdiselerden anlaşılıyor ki, an-Nabiğa, müfrit istiklâl ve şecaat fikirleri ile heyecana kapılmayan soğuk kanlı bir siyaseti, çok zaman boş yere kabile arkadaşlarına kabûl ettirmek istemiş ve hayatında, kabilesinin, daha iyi bir hal alması mümkün olmadığından, mevcut halini muhafaza edebilmesi için çalışmıştır:

3) Edebî Faaliyeti.

Mütemadiyen ufak tefek mücâdele ve münazaaların eksik olmadığı cahiliye devri kabile hayatında, *al-aşhur al-hurum* denilen, zilkade, zilhicce, muharrem ve recebden ibaret olan dört ay esnasında kan dökmek yasak olduğu için, şâirimize bu zamanlarda çok fazla siyasî bir iş kalmıyordu. O vakit, diğer bütün Arap şâir ve reisleri gibi, 'Ukâz'a gider, orada şiirler ve hutbeler dinler, kendisi de son yazdığı şiirleri ırkdaşlarının tenkidine arzederdi. Bu büyük ticaret ve edebiyat pazarında şâirimiz, çabucak büyük bir ehemmiyet kazanmış görünüyor. Bu hususta elimizde bulunan rivayetlere göre, orada ona kırmızı deriden bir çadır kurarlar, şâirler oraya gelip, şiirlerini okurlar, an-Nabiğa da onlar hakkında hüküm verirdi².

¹ *Dîwan*, 50 a-b, VII. şiirin başlığı.

² *Aş-Şi'r*, s. 78, Aşmaci'den rivâyetle; *Ağānî*, VIII, 104; IX, 163.

Daha ileride onun şiirinden bahsederken görülecektir ki, an-Nabîğa nazım tekniğine tamamiyle vakıf bir şâir değildir. Şiirlerinde *ıqwā'*, *xazm*, *itā'* (bu tâbirler hakkında orada izah vardır) gibi nazım kusurları, nahivcilerin bâzı tashihlerine rağmen, halâ mevcuttur. *Iqwā'*'ın ne olduğunu Ya'rib'de anlamış, eğer rivayet doğru ise, şiirlerini tashih etmişti. Sonraki devirlerde büyük birer kusur sayılan bu hatalar, o zaman o kadar mühim telakki edilmiyordu. Böyle olmasa bile an-Nabîğa, teknik bakımından noksanlarına rağmen, güzel şiiri anlamaktaki hadsi ile beraber, şiire ve şâirlere karşı duyduğu alâka sayesinde beğenilen bir şiir hakemi olmuştur. Hal tercümesinden bahsedilirken görüldüğü üzere, Hire sarayında henüz çocuk olan Labîd'i görünce, gözlerinin şâir gözlerine benzediğini söylemiş ve ona şiirlerini okutmuştur. 'Abs kabilesine, binanaleyh kendi kabilesine düşman bir kabileye mensup olmasına rağmen, şiirlerini çok beğenmiş ve çok yüksek bir şâir olacağını kendisine söylemiştir¹.

Şâirimizin bu alâkasını gösteren ikinci bir rivâyet² daha vardır ki, Hassan b. Tabit'ten nakledildiği, için, mevsuk olmasında hiç bir şüphe yoktur. Bu rivâyete göre, an-Nabîğa bir gün Ukâz'a gelince, atından inmiş, yere diz çökmüş, sonra «Urayniyât'taki konak yerlerini ve kabilenin oturduğu vâdîlerin yüksek kısımlarını tanıdım»³ diye başlayan kasidesini okumuştur. Sonuna gelince, — «Bana şiir okuyacak kimse yok mu?» dedi Kays b. al-Xa'îm yaklaştı, önünde oturdu ve «Yaldızlı yazılar gibi muttarit çadır izlerini tanıyor musun»⁴ diye başlayan kasidesini okudu. Bitirince, an-Nabîğa — «Ey kardeş oğlu, sen insanların en yüksek şâirisin» dedi. Bu söz, hadiseyi seyretmekte olan Hassan b. Tabit'e, kendi sözüne göre, çok dokunmuş, kendisinin de büyük bir şâir olduğunu göstermek için, gelip, an-Nabîğa'nın önüne oturmuş. An-Nabîğa ona — «Oku, vallahi sen bir şey söylemeden de şâirsin» deyince, Hassan bir kaside okumuş ve an-Nabîğa'nın takdirini kazanmıştır.

¹ Bk. s. 32.

² *Agâni*, II, 163 v d.; yalnız ilk kısmı, *Der Diwân des Kais Ibn al Hatîm*, Hrsg. von T. Kowalski, Leipzig, 1914, metin, s. 1.

³ *Diwân*, XLV, 1; Derenbourg, XXV, 1.

⁴ Kowalski, IV, 1.

Görülüyor ki, an-Nābiga, başkalarının kendisini hakem yapmalarını beklemeden, etrafına bilhassa genç şâirleri toplayıp, onları takdir ve teşvik ediyordu. Daha önce görüldüğü gibi, arada sırada şâirimizi kışkırtan ve ona kızan Ḥassān b. Ṭābit bile, şiirlerini önünde okuyup, takdirini kazanmaktan haz duyuyor gibidir. Ḥassān b. Ṭābit, başka bir vesile ile de, şâirimizin yanına gidip, takdirini kazandığını anlatmıştır (*Agāni*, IV, 16). O halde zaten etrafında kendine şiirlerini okuyan bir şâir zümresi bulunan an-Nābiga'nın tabii bir surette Ukâz'da şiir hakemi olduğunu kabûl edebiliriz.

Membâlarımızda onun hakemliğine dair bir rivâyet daha vardır. Yine Ḥassān b. Ṭābit'ten nakledilen bu rivâyete göre¹, bir gün an-Nābiga kırmızı deriden çadırında otururken, A'şâ Abū Başîr, Ḥassān ve diğer şâirler ona şiirlerini okudular, sonra kardeşleri için yazdığı mersiyelerle meşhur olan kadın şâir al-Xansâ' gelip, ona şiirlerini okudu. O zaman an-Nābiga — «Biraz evvel A'şâ okumamış olsaydı, muhakkak ki senin ins ve cin arasında en büyük şâir olduğunu söylerdim» dedi. Bu hale kızan Ḥassān, «Vallahi ben senden de, senin babandan da daha büyük bir şâirim» diye ortaya atıldı. O vakit an-Nābiga hiç kızmadan, onun elini tuttu, — «Ey kardeş oğlu, sen benim şu sözümden daha güzelini söyleyemezsin, dedi: «Senden uzaklaşacak yerleri geniş sandıysam da, sen bana ulaşıp, beni ihata ediveren gece gibisin». Sonra al-Xansâ'ya dönüp, — «Ona şiir oku» dedi. Al-Xansâ okuyunca, — «Vallahi sen, iki memelilerin en büyük şâirisin» dedi.

Bu rivâyeti aynen nakledilen *Agāni* sahibine göre ise², hadise şöyle nihayet bulur: an-Nābiga'nın hükmüne kızan Ḥassān, «Vallahi ben senden de, bu kadından da daha büyük bir şâirim.» demiş, an-Nābiga da — «Hangi şiirinde?» deyince,

لنا الجففات الغري يامعن بالضحى
وأسيافنا يقطرن من نجدة دما
ولدا بنى المنقاء وابنى محرق
فاكرم بنا خلاً واکرم بنا انما

1 İbn Qutayba, *aş-Şi'r*, s. 197 v d.

2 VIII, 194; oradan naklen, *Anīs al-culasā' fi sarḥ Dīwān al-Xansā'*, nşr. Cheikho, mukaddime, s. 28 v. d.

«Bizim kuşluk vaktinde parlayan beyaz tabaklarımız vardır ve kılıçlarımızdan harpte kan damlar. Al-‘Anqā’ oğullarını ve Muḥarriq’in iki oğlunu dünyaya getirdik, ne kadar kerim dayılarımız, ne kadar kerim oğullarımız var!»¹ sözünde dedi. O zaman an-Nabiğa — «Tabaklarının miktarını azaltmasaydın ve çocuklarınla değil de, ceddinle öğünseydin muhakkak ki, hakî bir şâir olurdu» dedi. Bu sözün tefsirinden ibaret görünen başka bir rivayete göre ise² şöyle demiştir: — «Sen *Cafanāt* dedin ve miktarını azalttın, eğer *cifān* deseydin miktarı daha çok olurdu. Sen «kuşlukta parlar» dedin, fakat karanlıkta şimşek gibi parlar deseydin, medihte daha belig olurdu. Hem de müsafir daha ziyade gece vaktinde gelir. İlh...» Bunun üzerine Ḥassān me’yus olarak dönüp gitmiştir.

Şüphesizdir ki, rivayetin son kısımları uydurmalıdır. Fakat bu, şu neticeyi çıkarmamıza mâni değildir: an-Nabiğa yalnız şiirler yazarak değil, diğer şâirleri teşvik etmek, onlara yol göstermek suretiyle de, Arabistan’ın edebî hareketlerine bilfiil ve her şâirden daha çok iştirak etmiştir.

¹ *Diwān of Ḥassan b. Thābit*, nşr. H. Hirschfeld, IV, 28. 33.

² Zaten daha Qudāma b. Ca’far bile (vefatı 310 h.) «Ḥassān hakkındaki bu red, ister an-Nabiğa, ister başka biri tarafından olsun, yersizdir» diyerek, bu rivâyetten şüphe etmiştir. Bk. *Naqd aş-şi’r*, s. 18.